

Una lectura etnopoètica d'*El Cafè de la Marina*

Text > JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ

El *Cafè de la Marina* es va estrenar el 14 de febrer de 1933 al Teatre Català (Romea) de Barcelona. El lloc ideal de preestrena hauria estat l'Odèon de què ens parla Frederic Marès (*Port de la Selva: Notas històriques*, 1972) per a la representació de *La Red*, un drama original escrit expressament per a aquest edifici fictici, altrament batejat com l'Art Gros, en referència a la mítica xarxa comunal d'almadrava. *El Cafè* forma part d'una tradició menuda de poesia i teatre de taverna (per exemple, *La taverna d'en Mallol* [1930], de Víctor Mora, inspirada en la «Cançó de taverna» d'Apel·les Mestres, popularitzada per Joan Manuel Serrat), que el mateix Josep Maria de Sagarra va engrandir amb disset *Cançons de taverna i d'oblit* (1918-1921) i una peça teatral d'un únic acte, *Cançó de taverna* (1922). *El Cafè* conserva el guardó de ser el primer llarg de la cinematografia catalana. Dirigida el mateix estiu de 1933 per Domènec Pruna, els exteriors genuïns es varen rodar al Port de la Selva. Se'n va filmar una adaptació dirigida per Sílvia Munt (2014) a Palamós, a la platja de Castell. Per al meu gust, la millor versió és la que es va enregistrar als estudis de Miramar de Barcelona, en el programa *Gran teatre* (1981). El blanc i negre de la petita pantalla feien més versemblants els diàlegs d'aquell elenc d'actors i protagonistes memorables: Maria Ferranda Gil, Ovidi Montllor, Pau Garsaball, Josep M. Angelat, Lluís Homar, Joan Borràs, Rafael Anglada, Conxita Bardem, Maria Vilanova...

>> *Fotograma de la primera pel·lícula, amb Pere Ventayols.*

(Foto: ARXIU JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ)

El cafè del poble és el confessionari natural de les notícies i els rumors dels vilatans, de les afinitats i les topades; de filies, fòbies o indiferències entre els veïns i els parroquians; el lloc per desfogar-se de penes i alegries. Ens ho recorda en Libori, el propietari del cafè, vidu, pare de la Caterina i la Rosa: «Pobres pescaires si el cafè se us tanca i un dia en el taulell no hi ha beguda! Si això és el cor de tots, i és l'alegria dels mals xarrecs [espartenyas velles] i les samarres negres [moments de dol]» (acte I, escena V).

La tipologia de l'establiment s'adapta a la personalitat dels clients i l'indret. A *L'hostal de la Glòria* (un altre poema dramàtic de Sagarra, Premi Ignasi Iglésias l'any 1932), l'acció té lloc al Ripoll del 1823, en un hostal «pintoresc i bigarrat en el qual viuen marxants, traginers, senyoria de província i militars, tots en una barreja casolana i sense pretensions». Una peça dramàtica en vers a la faisó sagarrenca, ambientada en un petit poble de mar, no podia tenir millor escenari que un cafè on es congreguen pescadors joves, vells i jubilats, de diversa fortuna amb les xarxes, coratjosos i indolents, compartint proximitats i distàncies amb els *culs blancs* de la Ciutat Comtal, que consumeixen cafè, copa i puro mentre llegeixen *La Vanguardia* o *Le Monde* i observen el temperament i els costums dels jugadors de cartes (sobretot de canari, que suposa un simbolisme traspasat als fets argumentals, però també hi ha partides de manilla i de cau) i els bevedors proverbials, que es molen la gargamella mentre procuren no perdre el fetge en la gresca i acabar fent «cau i net» o exclamant «Arrastro d'as i va per mi el pollastre!». Els mariners, com en Claudi, fan una presa excessiva de *prisa* (rom amb un terròs de sucre), vermuts a dojo amb alguna anxova, i es reserven calisais, pernods, anissos o conyac per a celebracions especials. Les segudes amb els pescadors prometen riassa, vi dolç i folklore, que inclou la cantada d'havaneres («Quan jo tenia pocs anys»).

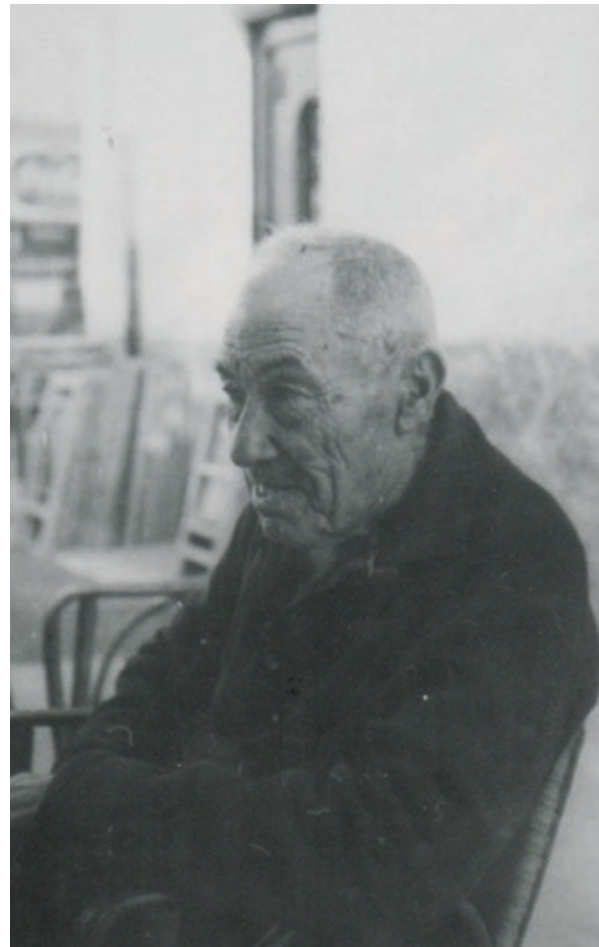
Diffícilment Sagarra podria haver explorat millor l'ànima dels colons selvatans de la Mar d'Amunt en el seu hostal de residència estiuenca (la Fonda del Comercio, Can Costa, amb altres forasters que gaudien d'estades folgades i d'una bullabessa «brutal» de la cuinera Remei Vilanova) que amb

>> Façana del Cafè de Los Bienvenidos, al moll de la Timba, a principi del segle xx.
(Foto: ARXIU JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ)

les visites regulars als tres locals d'esbargiment de la vila: el Casino La Flor de Maig (on sembla que va escriure *All i salobre*), al Cafè de Los Bienvenidos, al moll de la Timba (popularment conegut com el cafè del Cuquet, malnom del propietari, Lluís Ferrer), on acordava amb vells pescadors les seves excursions amb barca, calades i menjades de suquet de peix. Personatges com en Luard són una preuada perla submarina només a l'abast de qui gosa trepitjar el seu territori, el Cafè de la Marina, un local llegendari fundat el 1888. J. V. Foix enceta la seva narració *El món meravellós d'en Luard* (9-VIII-1931) amb aquesta sentència: «Qui no ha parlat amb en Luard, el pescador, no coneix gaire el Port de la Selva». I en qui ens fa pensar aquest aital Luard [Eduard Roig i Marés], sinó en Santiago, el pescador salat de Hemingway o en el mariner de Kavafis, de qui ens canta Lluís Llach: «A la taverna del mar hi seu un vell | que, de tant recordar, tant somniar, | s'ha quedat adormit damunt la taula» (*A la taverna del mar*).

I escurant la comparança, també s'assembla a Antonio José Bolívar Proaño, l'heroi de la novel·la del xilè Luis Sepúlveda (*Un viejo que leía novelas de amor*), que llegeix amb passió històries d'amor vertader, del que fa patir,

>> Eduardo Roig Marés, en Luard, assegut al carrer del Cafè de la Marina.
(Foto: ARXIU JOSÉ LUIS BARTOLOMÉ)

En Luard reapareix a *El Cafè de la Marina*, després de figurar a la novel·la *Jepic: Port de la Selva 1925*, d'Antoni Costa i Vilanova (1929), una narració imprescindible per entendre amb més detall el rerefons sociològic del Port en aquella època

>> Sagarra rodejat de pescadors. (Foto: CAFÈ DE LA MARINA)

per combatre la solitud de les nits de la selva amazònica. A casa seva, en Luard té tres llibres de contes d'amor parisenc que fan companyia al seu celibat i l'ajuden a fantasiejar amb dames i princeses.

Sagarra ja havia fet amistat amb en Luard en l'època de nouvingut a la vila (tardor de 1921) gràcies a Josep Pla, i li dedica una balada afegida a la cloenda de *Cançons de rem i de vela* (maig de 1923): «Luard és una pell socarrimada, | és una llengua que no tasta gras; | clatell pelut, i la gorra enfonsada | fins al nas; | samarreta de plom, cul de ca-

bàs». En Luard reapareix a *El Cafè de la Marina*, després de figurar a la novel·la *Jepic: Port de la Selva 1925*, d'Antoni Costa i Vilanova (1929), una narració imprescindible per entendre amb més detall el rerefons sociològic del Port en aquella època. Aquí el fantasiós Luard, amb un caliqueny enganxat a les dues úniques dents que té a les genives superiors, explica una contalla de superstició sobre la grana de falguera durant la nit de Sant Joan, i el mateix Sagarra hi queda fotografiat («El de *La Publicitat* era el del cap pelat»).

Notes històriques

En aquesta obra dramàtica hi ha una lleugera referència al tema de l'emigració. Després de la plaga de la fil·loxa, el deu per cent dels portencs varen haver de fer maleta i processó de fe per anar a cercar bonança travessant l'Atlàntic nord i sud. En la dècada dels anys vint del segle passat, el moviment migratori es traslladava a França i a Barcelona (segons en Luard, els portencs ja no s'arriscaven tant com abans). En Claudi té planejat migrar a Costa Rica, però sens dubte es tracta d'una estratègia de fum per captar l'atenció de la Caterina, a qui estima d'amagatons. L'economia del Port es basava en la pesca, la vinya i l'olivera, amb un comerç tradicional amb França i Itàlia, com veiem en els tractes amb Monsieur Bernat, un comerciant rossellonès de peix i de garnatxa. Al litoral de la Costa Brava hi havia un sentiment d'etnolatria latent i de tírria per tot allò transfronterer («Banyuls, país de banyes!»).

El transport comercial es feia amb barca, i amb tartana els desplaçaments llargs per terra: la Rosa i en Rafel triquen tres hores per fer nit a Girona en el seu viatge de noces. La nostra vila marinera tenia, i manté, una notable fama gastronòmica: el mateix Luard era un cuiner extraordinari en matèria d'arròs; el tiberi del casament de la Rosa i en Rafel (déntol, orades..., peix transportat en barques des de Roses) serà un repàs de tres estrelles, en temps de pobresa pesquera al Port. Els pescadors celebraven al moll festes de «torrar» amb oli, i amb cants, quan hi havia bones captures (sis coves de sardines, uns quatre quintars, a l'obra). La figura del funcionari municipal encarregat de la vigilància de l'entrada dels pobles i de cobrar el dret duaner de certs productes (burot) també s'hi esmenta.

El caràcter de la gent del Port de la Selva del principi del segle xx s'expressa d'una manera feréstega, esquerpa, indòmita en els flaixos literaris de Sagarra. El doctor Antoni Bartumeus, a les seves conferències, n'anotà unes línies més benèvols: «La població és simpàtica, neta; i allí l'hospitalitat és com una mena de religió. La gent és senzilla, amable i atractívola; demaneu qualche cosa i los hi manca temps i vos sobren persones per complaure-us».

El llenguatge

Tant o més que per l'argument, aquesta peça teatral enlluerna per la riquesa lèxica, que ben segur devia cridar l'atenció i l'ocupació de Pompeu Fabra (a qui dedica l'article «El nom dels peixos»,

>> Cartell de l'estrena de la versió del director mallorquí Rafel Duran (gener de 2003).

>> Fotograma de la pel·lícula dirigida per Silvia Munt.

1923). Sagarra obté un doctorat acadèmic per la seva fidelitat a la dialectologia del territori, amb els jocs de paraules i sentits figurats, amb el préstec de gal·licismes i expressions del català septentrional. Les comparacions antropològiques emprant noms de peixos i d'ocells són d'una ironia molt fina. Monsieur Bernat n'aglutina fins a set: déntol (persona rica), rap (home gran i fastigós), salpa (ensopit), *escorpra*, *merlussa*, clavellada i calamarot. Tenim més metàfores d'aquesta mena: «Tres guiules per obrir la boca» (noies); «Dos pagres per llençar!» (persones inútils); «Sol com un pagre»; «Quin gòbit!» (persona xerraire; és un peix amb la boca grossa); «El teu sorell va capbussar-se» (el xicot li va fugir); «Tu ets un franquet» (la Rosa és bellugadissa); «La Caterina és un franquet per la seva resistència moral, com aquest cranc en un mar mogut»; «És de palangre, sents?» (és una núvia de qualitat); «Mossegar el pop» (atrapar un noi per festejar-lo); «Quan els rogers s'afaitin el bigoti»; «Més eixarreïda que una caua» (grollera, aspra, perquè una caua és un peix molt negrós i un ocell negre), i «Dormir la merla» (dormir la borratxera).

Una admiració entelada i continguda

És una certa paradoxa que el fervor pel paisatge, la gent i el costumari dels selvatans no es tradueix en retrats més favorables en l'obra de Sagarra, exceptuant la periodística (llegiu els dos primers textos del recull a *Cafè, copa i puro*, 1930): «[...] que això és tan negre, i tan suat, i tan farcit de rates...»,

diu en Claudi per justificar la seva idea d'abandonar el poble. El cap de Creus suposava, per a la sensibilitat d'artistes del pinzell barcelonins o de lletraferits com Sagarra, Foix o Garcés, un retorn a l'edèn, als orígens atàvics de la humanitat («No és paisatge teatral apassionat [...], deixa d'ésser paisatge de la terra per convertir-se en paisatge celestial»), un lloc amb la sensació «d'oblit i d'inefable apartament»: poble de pescadors i agricultors, transmissors de pecats més o menys venials com la tafaneria, l'enveja, la difamació (Rufina), la luxúria (les escapades dels joves fadrins al barri del Garrigal de Figueres), o l'ambició insana, abans que no hi arribés la civilització urbanita redemptora de costums i el turisme de masses. És el que també succeeix a la seva novel·la *All i salobre* (1929), en què la Mari (una

modista) i en Quimet (un seminarista sense vocació) representen aquest primitivisme d'una petita societat rural reclosa en una geografia d'aïllament. El mateix final amarg de la novel·la podria haver tingut *El Cafè de la Marina*, però Sagarra va apostar per un teló de cloenda de comèdia tot i el detriment que suposava per als seus objectius primigenis: «*El Cafè de la Marina* em penso que hauria pogut ser un drama important, si jo m'hagués decidit a tirar al dret, [...] és possible que tingui poc relleu, i que una certa grisor i una certa monotonia no acabin de produir el contrast que jo ambicionava» (pròleg de les *Obres Completes: Teatre*, d'Editorial Selecta).

Aquest final feliç resulta avui dia més convincent i agradós. Els somnis de llibertat de la Caterina (representats per una barca amb tres pals) han de tenir la seva recompensa, que aconsegueix amb les amorettes d'un Claudi que miraculosament muda la seva embriaguesa patològica, deixa de ser un pipaïre gras de prises i es converteix en un sant aiguader, que accepta sense prejudicis casar-se amb la dona que estima, tot i el seu secret (un avortament a Cotlliure, fruit d'una relació amb un *gallard* innominat). Els balls d'aferrat, l'absenta i el foie-gras de França també arribaran a la comarca costanera emporitana, i oficis com els de cafeters i hostalers («feina de mecs», de babaus, segons en Libori) seran —un cop superades la malaurada guerra i les primeries de la postguerra, que varen castigar aquest racó idíl·lic del cap de Creus d'una manera despietada— un preludi de prosperitat quan Caterines i Claudis es posin darrere del taulell.

>> El Teatre Romea de Barcelona. (Foto: TEATRE ROMEA)

